

Z TEOLOGII FUNDAMENTALNEJ I JEJ POGRANICZA

Przegląd bibliograficzny (2)

Die Autorität der Freiheit. Gegenwart des Konzils und Zukunft der Kirche im ökumenischen Disput, hrsgeg. v. Johann Christoph Hampe, Kösel — Verlag, München 1967, t. I — ss. 630, t. II — ss. 704, t. III — ss. 720. Jest to — najlepszy z dotychczas wydanych — komentarz do całości dokumentów Vaticanum II, zawierający także zestaw wypowiedzi w dyskusji tych Ojców, którzy przyczynili się do wprowadzenia zmian w przedstawionych im projektach uchwał. W opracowaniu skorzystał wydawca ze współpracy przeszło stu teologów różnych wyznań chrześcijańskich, którzy wypowiadają się nie tylko na temat uchwał soboru, ale wybiegają w przyszłość przedstawiając próby dalszych przemyśleń na różne tematy. Wypowiadają się w duchu wolności autorytetu Ewangelii, zdając sobie sprawę z tego, że sobór jest początkiem otwarcia się Kościoła na całą rzeczywistość egzystencjalną, jak i dialogu z całym światem. Szczegółowsze omówienie treści poszczególnych tomów znajdzie czytelnik w „Zeszytach Naukowych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego”: *Interkonfesyjna summa soborowa*, 10 (1967), nr 4, s. 79—82; *Ekumeniczna organizacja Kościoła w okresie „postconcilium”*, 11 (1968), nr 1, s. 73—75.

Beck K., *Offenbarung und Glaube bei Anton Günther*, Herder — Verlag, Wien 1967, ss. 187. Żyjący przed stu laty teolog wiedeński jest w dobie Soboru Watykańskiego II niezwykle aktualny ze względu na bardzo trafne ujęcie istoty objawienia Bożego, którego nie można zacieśnić tylko do objawienia przez słowo. W niniejszej pracy przedstawione zostały jego poglądy na temat objawienia, wiary i wiedzy w wierze. Autor nie tyle dokonuje opisu poglądów Günthera, ale raczej pozwala mówić jego autentycznym tekstom. Wykazuje, że punktem wyjścia w wierze jest dla Günthera człowiek, który posiada pewnego rodzaju uwarunkowania, będące niejako zarodkiem wiary. Zaspokoić je może jedynie objawienie chrześcijańskie, które stanowi przedmiot wiary. Jest to właśnie objawienie w Jezusie Chrystusie, gdyż Chrystus, jako osoba Boża wcielona w ludzką naturę, jest jedynym urzeczywistnieniem się objawienia Bożego. Stosownie do personalnej struktury objawienia również i wiara, która powstaje dzięki tradycji objawienia przez Kościół z jednej strony i przyjęciu go przez człowieka z drugiej, posiada — według Günthera — strukturę osobową. Na koniec zestawia Autor chrystocentryczne ujęcie objawienia u Günthera z podobnym sformułowaniem zawartym w konstytucji *Dei Verbum* oraz wskazuje na biblijne podstawy jego ujęcia wiary, co — jak pisze — jest dowodem na to, że teologia współczesna opiera się nie tylko na źródłach biblijnych, ale także na dorobku ubiegłego stulecia.

Brosse der J., *Ökumenische Theologie. Geschichte—Probleme*, Max Hüber — Verlag, München 1967, ss. 169. Na temat pojęcia i zakresu kompetencji naukowych teologii ekumenicznej pisano w ostatnich dziesięciu latach bardzo wiele zarówno po stronie katolickiej, jak i protestanckiej. Autor dokonał szczegółowego przeglądu tej literatury, czego owocem jest niniejsza pozycja. W pierwszej części wskazuje na rodzaje i formy interkonfesyjnych dyskusji twierdząc, że cechowała je początkowo postawa polemiczna, która stopniowo zamienia się w postawę ireniczną, mającą cele pojednawcze. Dopiero tzw. postawa symboliczna (od dzieła J. A. Möhlera: *Symbolik*) stała się okazją do zestawienia symboli poszczególnych wyznań i do porównywania ich między sobą, co w końcu doprowadziło do powstania tzw. Konfessionskunde, czyli nauki o wyznaniach powiązanej dość mocno, z tzw. teologią kontrowersyjną, która nie jest nauką historyczno-opisową, lecz posiada charakter normatywny. W części drugiej zajmuje się Autor współczesnymi poglądami na teologię ekumeniczną, przeciwstawiając ją teologii kontrowersyjnej. Ta ostatnia bowiem pyta o to, co chrześcijan między sobą dzieli, a nie, co ich łączy. Wielką zasługę — zdaniem Autora — w opracowaniu pojęcia i różnych form teologii eku-

menicznej ma teolog łowański G. Thils, stąd też przedstawia kolejne jego poglądy na ten temat. Uzupełniając twierdzenia Thilisa ujęciami nowszych publikacji, analizuje równocześnie znaczenie pojęcia „ekumeniczny” i podkreśla jego zastosowanie dla całej teologii.

Bsteh A., *Zur Frage nach der Universalität der Erlösung unter besonderer Berücksichtigung ihres Verständnisses bei den Vätern des zweiten Jahrhunderts*, Herder — Verlag, Wien 1966, ss. 188. Problem powszechności odkupienia Chrystusowego rozważano w teologii tradycyjnej według ujęcia Anzelma z Canterbury, które znalazło prawo obywatelstwa w teologii od czasów średniowiecza. W takim ujęciu Chrystus był uważany za Odkupiciela, którego odkupienie tylko in potentia, nie zaś in actu zaaplikowane zostało całej ludzkości. Ponieważ uwarunkowanie takiej interpretacji było pochodzenia pozateologicznego, nie mogło oddać pełnego sensu treści objawionej. Anzelm bowiem posłużył się sposobem myślenia legalistycznego (element rzymski) połączonego z duchem przesadnej uległości (element germański) i zastosował je do wyjaśnienia prawdy należącej do kategorii zbawczego misterium. Takie rozwiązanie nie zadowala dziś teologów myślących kategoriami historio-zbawczymi. Stąd Autor podejmując analityczne badania nad postawionym problemem dochodzi do wniosku, że poglądy Ojców apostoelskich potwierdzają raczej tezę, że odkupienie zdobyte przez Chrystusa implikuje powszechne odkupienie in actu całej ludzkości. Na tej podstawie wyciąga wniosek, że zarówno fakt powszechności grzechu pierwotnego, jak i fakt aplikacji odkupienia in actu całej ludzkości są u Ojców apostoelskich oczywiste i nie mogą być oderwane od tzw. redemptio obiectiva. Ogranicza się jednak w swych badaniach tylko do ustalenia quaestio facti, nie interesuje go natomiast quaestio iuris problemu. Autor znajduje się w swych rozwiązaniach w nurcie tzw. interpretacji transcendentalno-egzystencjalnej K. Rahnera. Równocześnie jest zgodny z nauką Soboru Watykańskiego II o przynależności do Kościoła Chrystusowego.

Das Christentum und die Weltreligionen, hrsg. v. Karl Forster, Echter — Verlag, Würzburg 1965, ss. 117. Pytanie o stosunek chrześcijaństwa do religii niechrześcijańskich jest niezwykle ważne, gdyż dotyka ono bezpośrednio zagadnienia prawdy religijnej w chrześcijaństwie, która jest prawdą objawioną. Dlatego też tematem obrad spotkania Bawarskiej Akademii Katolickiej w r. 1963 było wprowadzenie w tę problematykę i rozwiązanie postawionego wyżej problemu — na jakiej zasadzie może katolik bez obawy religijnego relatywizmu obcować z tymi religiami. Profesor teologii fundamentalnej z München, H. Fries, pisze o roli chrześcijaństwa wśród religii świata, które to religie nazywa on chrześcijaństwem potencjalnym. Prof. filozofii z Bonn, H. R. Schlette, daje filozoficzno-krytyczne uwagi na temat wielości religii. Pozostali prelegenci spotkania przedstawiają natomiast dwie wielkie religie światowe w przeszłości i współczesności: R. Paret — prof. semistyki z Tübingen — zajmuje się religią islamu, a G. Lanczkowski — prof. historii religii z Heidelbergu — ukazuje w tym samym aspekcie naukę Buddy.

De Ecclesia. Beiträge zur Konstitution „Über die Kirche” des Zweiten Vatikanischen Konzils, hrsg. G. Barauna, Herder — Verlag, Freiburg und Knecht — Verlag, Frankfurt am Main 1966, t. I — ss. 631; t. II — ss. 604. *Konstytucja dogmatyczna o Kościele* jest syntezą eklezjologii współczesnej, która czytelnikowi nie obeznanemu z najnowszymi dziełami specjalistycznymi na ten temat stwarza niepokonalną przeszkodę w pełnym rozumieniu poszczególnych zagadnień. Aby zapobiec tego rodzaju trudnościom, w niecałe dwa lata po jej ogłoszeniu, wydano zbiór (57) monograficznych artykułów, dzięki którym czytelnik może się nie tylko zorientować w tej problematyce, ale także znaleźć właściwe jej rozwiązanie w duchu soborowej eklezjologii. Po krótkim wprowadzeniu w dzieło przez o. H. de Lubaca umieszczono w tomie I omówienie historycznych i teologicznych podstaw wspomnianej konstytucji. Wyowiada się tutaj między innymi O. Rousseau na temat klimatu teologiczno-duszpasterskiego ostatnich dziesięciu lat, który zdecydował o takim, a nie innym układzie problematyki, Ch. Moeller mówi o powstaniu konstytucji w świetle współczesnych idei eklezjologicznych, zaś o. Gonzales Hernandez przedstawia nowe ujęcie samoświadomości Kościoła, a U. Betti pisze o teologicznej kwalifikacji tegoż dokumentu. Wśród zasadniczych zagadnień najszerzej rozpracowano tematykę pierwszych trzech rozdziałów konstytucji. Jest tu mowa o misterium Kościoła i jego

obrazach w świetle Pisma św., o jego miejscu w życiu Trójcy Św., o bosko-ludzkim charakterze Kościoła jako źródle nieustannego napięcia, o jego charakterze sakramentalnym i o roli grzechu w Kościele. Kościół przedstawia się dalej jako nowy Lud Boży (O. Semmelroth), który dzięki powszechnemu kapłaństwu (bp de Smedt) bierze cały udział w proroczym posłannictwie Chrystusa (B. van Leeuwen), stanowi sakrament zjednoczenia dla całego świata (J. L. Witte) i jest jeden mimo różnorodności wspólnot eklezjalnych (E. Zoghby). Istniejąc w czasie (G. Martelet) namaszczony jest charyzmatami (H. Schürmann), a mimo to nieobca jest mu zasada pomocniczości (O. Karrer). Mimo że jest Kościołem misyjnym (M. J. Le Guillou), widzi pozytywne cechy w pozakatolickich wspólnotach chrześcijańskich (B. C. Butler), w religii żydowskiej (G. Baum) i u tych, którzy jeszcze nie otrzymali Ewangelii (G. Thils), stanowiąc wspólnotę Kościołów lokalnych (B. Neunheuser). Szczegółowo została także omówiona problematyka hierarchicznej struktury Kościoła (w 12 artykułach), pozostała zaś (rozd. IV—VIII) dość pobieżnie (13 artykułów). Wartościowym przyczynkiem jest ostatnia część dzieła, w którym zebrano ekumeniczne wypowiedzi na temat znaczenia tejże konstytucji ze strony katolickiej, prawosławnej, anglikańskiej, ewangelicko-luterańskiej, Kościoła reformowanego i starokatolickiej. Posłowie o Congara jest syntetycznym podsumowaniem całości. Dzieło to posiada charakter ogólnoświatowy nie tylko z racji międzynarodowego zespołu autorów, ale przede wszystkim dlatego gdyż ukazało się w różnych językach: francuskim, niemieckim, angielskim, holenderskim, hiszpańskim i włoskim.

Gerber U., *Katholischer Glaubensbegriff. Die Frage nach dem Glaubensbegriff in der katholischen Theologie vom I. Vatikanum bis zur Gegenwart*, Gerd Mohn — Verlag, Gütersloh 1966, ss. 334. Wychodząc z omówienia pojęcia wiary w ujęciu Soboru Watykańskiego I, przedstawia autor chronologicznie rozwój teologicznej interpretacji wiary w rozumieniu J. H. Newmana wyjaśniając, że jego pojęcie wiary zrozumiałe jest dopiero w kontekście całej myśli teologicznej angielskiego kardynała. Z okresu modernizmu uważał natomiast za konieczne omówić pojęcie wiary w rozumieniu A. C. Rosmini-Serbaty, G. Tyrrella oraz H. Schella, konfrontując je z wypowiedziami Kościoła na ten temat. W dalszym toku jego rozważań poddane zostały dokładnej analizie krytycznej próby głębszej interpretacji pojęcia wiary w ujęciach: personalistyczno-chryzologicznym K. Adama, personalistyczno-totalnym K. Eschweilera i personalistyczno-dialogicznym R. Guardiniego, będących odpowiedzią na próby podjęte przez tzw. neutralno-filozoficzną interpretację wiary. Dalej przedstawia autor historiozbowczą interpretację wiary w ujęciu G. Söhngena i teorię E. Przywary, dla której punkt wyjścia stanowi synteza natury i łaski. Wkład myśli teologicznej Teilharda de Chardin, H. de Lubaca, H. Bouillarda, J. Daniélou, Y. Congara oraz wypowiedzi encykliki *Humani generis* na temat badań nad wiarą chrześcijańską to następny rozdział niniejszej pracy. Najwnikliwiej natomiast rozpracowane zostały podstawy interpretacji wraz ze szczegółową analizą treści samego pojęcia wiary w pismach K. Rahnera (egzystencjalno-transcendentne ujęcie wiary) i H. U. von Balhasara (chryzocentryczne ujęcie wiary). W oparciu o tak ustawiony materiał źródłowy dokonuje autor w ostatnim rozdziale syntezy, by wskazać na podobieństwa i różnice u omówionych teologów. Interesują go tutaj takie zagadnienia, jak: wiara jako dar Boga i ryzyko podjęte przez człowieka, uchwytność i nieuchwytność aktu wiary, wiara jako usprawiedliwienie grzesznika, eklezjalny wymiar aktu wiary oraz wiara w poszukiwaniu rozumowego uzasadnienia. Dzieło to, będąc syntetycznym opracowaniem na temat wiary za ostatnie sto lat, uzupełniającym znaną monografię R. Auberta *Le problème de l'acte de foi* (Louvain 1945, 1958³), stanowi również encyklopedyczny przegląd tej problematyki. Zaopatrzone w spis literatury (s. 312—334), orientuje równie dobrze w bibliografii współczesnej przedmiotu.

Gerken A., *Christ und Kirche im Umbruch der Gegenwart*, Patmos — Verlag, Düsseldorf 1966, ss. 127. Autor przez swoje propozycje otwiera niejako konieczność przemyślenia na nowo znanej dobrze problematyki religijno-teologicznej. Człowiek współczesny żyjąc w zupełnie zmienionych warunkach pluralizmu społecznego mylnie twierdzi, że nastąpił całkowity kryzys wszelkiej religii. Tymczasem obserwuje się dzisiaj odrodzenie także i w teologii, a to dzięki temu, że nowy, egzystencjalny sposób myślenia pozwolił na bardziej historyczne i personalistyczne ujęcie prawdy objawionej w Chrystusie. Autor wskazuje na pozytywne konsekwencje

i szanse takiego myślenia, a równocześnie przestrzega przed niebezpieczeństwami. Ciekawe refleksje przedstawia także na temat tzw. teologii „oddolnej” i „odgórnej”. Pierwsza posiada — według niego — strukturę transcendentálną mając za punkt wyjścia człowieka, druga zaś strukturę dialogiczną mając za punkt wyjścia Boga. Dalsze tematy tego małego zbiorku to powołanie do miłości, modlitwa a symbol, świadectwo o Chrystusie w Duchu Świętym oraz zagadnienie wcielania w życie rad ewangelicznych jako realizacja charyzmatu w Kościele.

Grelot P., *Le ministère de la nouvelle alliance*, Les Editions du Cerf, Paris 1967, ss. 190. Autor zajmował się różnymi aspektami problemu posłannictwa kapłańskiego w wielu publikacjach. Stąd też daje niejako całościowe opracowanie problemu, i to od strony teologii biblijnej, nie zaś systematycznej. We wprowadzeniu omawia znaczenie słownictwa związanego z kapłaństwem, by czytelnikowi umożliwić właściwe rozumienie pojęć, którymi posługiwać się będzie w swoim opracowaniu. Kapłaństwo Starego Testamentu, jego organizacja i funkcje instytucjonalne, kapłańskość Izraela oraz problematyka kultu i ofiar, a dalej kapłaństwo Nowego Testamentu obejmujące całą problematykę kapłaństwa Chrystusa to treść pierwszej części. W części drugiej natomiast w oparciu o teksty źródłowe przeprowadza szczegółową analizę struktury posłannictwa oraz funkcji kapłańskich. Zajmuje się również teologią charyzmatu w ujęciu Pawłowym, nie pomijając także charyzmatów urzędowych. Proponuje biblijną interpretację posłannictwa kapłańskiego. Stosuje tutaj metodę porównawczą, by uwypuklić, na czym polega rola kapłana i jaka jest istota kapłaństwa chrześcijańskiego. W aneksie natomiast daje interesujący wykład na tematy: kobieta a sakrament kapłaństwa oraz pobożność lewicka i kle-rycka.

Hacker P., *Das Ich im Glauben bei Martin Luther*, Styria — Verlag, Graz 1966, ss. 356. Na pierwszy rzut oka może się wydawać, że dzieło to nie mieści się w nurcie ireniczno-ekumenicznych tendencji teologii współczesnej, która zwykła podkreślać tylko pozytywne cechy w myśli dawnych teologów protestanckich, zwłaszcza zaś Marcina Lutra. Autor jednak po gruntownie przeprowadzonym studium nad poglądami na wiarę u Lutra, w oparciu o jego doświadczenia, nie zaś o własne, stwierdza, że między tzw. Lutrem okresu przedprotestanckiego i Lutrem okresu protestanckiego istnieje zasadnicza różnica, gdyż pierwszy z nich prowadził do właściwej reformy Kościoła, drugi natomiast stał się przyczyną rozłamu. Autor przedstawia więc kolejno poglądy Lutra na rozumienie treści wiary, nazywając ją wiarą refleksyjną. W dalszym toku swych refleksji przedstawia wiarę w ujęciu Lutra na tle jego teologii krzyża, którą to teologię porzuca on niejako z chwilą zerwania z Kościołem katolickim. Dalsze zagadnienia to miłość i sakrament w ich stosunku do wiary. Poglądy zaś jego na istotę Kościoła charakteryzuje autor zdaniem, że Luter przedprotestancki odnosi się krytycznie do poglądów Lutra protestanckiego. Zwraca także uwagę na następstwa, jakie wywiera w akcie wiary eksponowana przez ojca reformacji idea sądu Bożego. Można powiedzieć, że autor daleki jest od uwzględniania subiektywnych racji w takich czy innych poglądach Lutra. Zwraca jednak uwagę na proces myślenia teologicznego w strukturze jego życia wewnętrznego. W rezultacie dzieło to zmierza do wyrobienia u czytelnika krytycznego poglądu na zagadnienie wiary u Lutra, które przedstawiano często w zbyt uproszczonej formie. Takie zaś założenie i jego realizacja mają mimo to charakter ekumeniczny, gdyż pozwalają na pełniejsze poznanie prawdy.

Die Kirche in der Welt von heute. Untersuchungen und Kommentare zur Pastoralkonstitution „Gaudium et spes” des II. Vatikanischen Konzils, hrsgeg. v. G. Baraúna, deutsche Bearbeitung V. Schurr, Otto Müller — Verlag, Salzburg 1967, ss. 572. Dzieło to należy uważać jako kontynuację omówionej wcześniej dwutomowej pozycji *De Ecclesia*. Z myślą o obiektywnym wprowadzeniu w treść konstytucji o obecności Kościoła w świecie współczesnym teolog brazylijski G. Baraúna zwrócił się do 25 specjalistów i ekspertów soborowych w skali międzynarodowej z prośbą o skomentowanie poszczególnych zagadnień schematu XIII, czego owocem jest niniejsze dzieło. Historyczne i teologiczne założenia to tytuł części wprowadzającej, gdzie od Ojca soborowego M. McGratha (Chile) dowiadujemy się syntetycznie o historii powstania konstytucji, od G. Alberiga (Włochy) o związku jej treści z całą teologią soborową, a od S. Lyonnetta (Francja) o biblijnych podstawach rozwiązania jej kluczowych problemów. W tej samej części J. M. Tillard

(Kanada) przedstawia naukę Kościoła o wartościach ziemskich, zaś A. Amoroso Lima (Brazylia) daje ogólny pogląd na ducha, jaki emanuje z poszczególnych rozdziałów konstytucji pastoralnej. Stwierdza przy tym, że nie chodzi tu o potępienie świata, lecz o jego pozytywną ocenę, ani o podział świata, lecz o usiłowanie przewyciężenia wszelkich przeciwności; nie o anatemy, lecz o wezwanie do nowych obowiązków, nie o powrót do dawnych warunków socjalnych, lecz o wyjście ku przyszłości; nie o związek Kościoła z jakąkolwiek kulturą lub systemem ekonomiczno-społecznym czy politycznym, lecz o prymat niezależnego ducha; nie chodzi w końcu o apologię Kościoła czy powrót do dawnych przywilejów, lecz o to, by być gotowym do służenia całej ludzkości. Po skomentowaniu w II części dzieła treści poszczególnych zagadnień dopuszczono do głosu również przedstawicieli ruchu ekumenicznego wszystkich wyznań, którzy piszą na temat wartości konstytucji dla zjednoczenia chrześcijan (część III). B. Häring (NRF), znany z wydanego u nas 6-tomowego dzieła *Nauka Chrystusa*, kreśli w posłowniu nowe perspektywy i wskazuje na dalsze drogi badawcze, po których powinni kroczyć specjaliści ku twórczemu rozwiązaniu wielu — jedynie zasygnalizowanych w tej konstytucji — problemów. Tym też można wytłumaczyć zbyt szczupłą objętość komentarza w stosunku do objętości największego dokumentu soborowego. Fakt, że dzieło to ukazuje się jednocześnie w sześciu językach, należy powitać z zadowoleniem.

La liberté religieuse, édit par J. Hamer et Y. Congar, Les Editions du Cerf, Paris 1967, ss. 287. Deklaracja soboru *Dignitatis Humanae Personae* w tekście oryginalnym i tłumaczeniu francuskim otwiera, poprzedzone krótkim słowem wstępnym o Congara, rozważania na temat wolności religijnej w nauce soboru. Ten sam autor zastanawia się w dalszej części opracowania nad pytaniem, czego należy oczekiwać od wspomnianej deklaracji. O historii tekstu deklaracji pisze ekspert soborowy, który należał do komisji redakcyjnej, J. Hamer, przedstawiając dzieje sześciokrotnej redakcji tekstu. Inny ekspert soborowy, J. Courtney Murray, dokooptowany w r. 1964 do tejże komisji, który wywarł zasadniczy wpływ na redakcję obecnego tekstu, dzieli się z czytelnikami swymi refleksjami na temat rozwoju nauki Kościoła dotyczącej wolności religijnej. Dochodzi do wniosku, że nauka ta, choć wydaje się na pierwszy rzut oka nowa, jest nauką tradycyjną, tkwiącą głęboko w źródłach objawienia. O prawie do wolności religijnej i o jego istotnych elementach pisze prof. uniwersytetu w Lateranie, P. Pavan wykazując, że prawo to tkwi głęboko w ludzkiej naturze, a równocześnie jest prawem promulgowanym w objawieniu chrześcijańskim, co zostało szczegółowo omówione przez rektora Szkoły Biblijnej w Jerozolimie, P. Benoit. E. J. de Smedt, biskup z Bruges, rozważa pastoralne konsekwencje deklaracji o wolności religijnej, natomiast bp J. Willebrands, sekretarz generalny Sekretariatu Jedności Chrześcijan, zajmuje się tym problemem w aspekcie ekumenicznym wyjaśniając, że niemożliwy jest dialog ekumeniczny bez prawdziwej religijnej wolności. Aby dać możliwie pełne spojrzenie na tematykę tego tomu, dołączono w aneksach paralelne teksty soborowe i teksty enuncjacji papieskich. Ponadto zamieszczono także tekst Światowej Rady Ekumenicznej Kościołów oraz Organizacji Narodów Zjednoczonych o wolności religijnej.

Murray J. C., *Das Gottesproblem gestern und heute*, Herder — Verlag, Freiburg 1965, ss. 160. Wspomniany uprzednio ekspert soborowy, którego wyraźny wkład w tekst deklaracji o wolności religijnej jest bezsporny, opublikował w niniejszej pozycji swoje wykłady wygłoszone na uniwersytecie amerykańskim Yale w r. 1962. Temat ich obejmował biblijne, teologiczno-systematyczne i ateistyczne podejście do problemu Boga. Wychodząc od zdania z księgi Wyjścia, w którym Mojżesz odczytał treść tego, co boskie, autor wyjaśnia, że Bóg Starego Testamentu jest żywym Bogiem religii obecnym w ludzie izraelskim. Ta sytuacja nie zmienia się z chwilą objawienia się Boga w Chrystusie. Objawiając przez Niego troistość osób, która pozwala na pełniejsze ujęcie obrazu Boga, pozostaje On nadal Bogiem religii. Biblijne ujęcie Boga zostało przełożone na język filozoficzno-teologiczny w okresie od Ojców Kościoła do św. Tomasza z Akwinu, stąd dalsze zagadnienie przedstawione przez autora to poglądy ich na pojęcie Boga nie tyle w sensie personalistycznym ile w sensie ontycznym. Ostatni z rozdziałów dotyczy współczesności, w której człowiek coraz bardziej oddala się od Boga. Stąd też autor wyjaśnia, na czym polega negatywny stosunek do Boga w epoce biblijnej i współczesnej, oraz wybiegając naprzód analizuje postawę ateistyczną człowieka przy-

szłości. Stwierdziwszy, że człowiek przyszłości myśli konkretnie i egzystencjalnie, dostrzega warunki, które pozwalają w sposób bardziej biblijny rozumieć Boga. Kończąc swoje wywody stawia czytelnikowi szereg takich pytań, jak np.: gdzie Bóg jest mitem — u Nietzschego czy w Nowym Testamencie, u Sartra czy Pawła z Tarsu?

Mühlen H., *Una mystica Persona. Die Kirche als das Mysterium der heilsgeschichtlichen Identität des Heiligen Geistes in Christus und in Christen. Eine Person in vielen Personen*, Schönigh — Verlag, Paderborn 1967², ss. 629. Znany eklezjolog niemiecki przedstawia w swoim dziele, które ukazuje się w uzupełnionym wydaniu (pierwsze wydanie z r. 1964 liczyło ss. 378), naukę o Kościele, w nowym, nie spotykanym dotychczas aspekcie. Jest to co prawda wejście w nurt myślenia pneumatologicznego, które inspiruje już encyklika *O Mistycznym Ciele Chrystusa*, a rozwija art. 8 *Konstytucji dogmatycznej o Kościele*. Opiera się jednak na zasadzie analogii, jaka istnieje między strukturą Chrystusa Jezusa a strukturą ustanowionego przezeń Kościoła, a nie tylko na tzw. zasadzie kontynuacji wcielenia. Autor pracuje tutaj w oparciu o następujący schemat: w Bogu jedna natura w trzech osobach; w Chrystusie dwie natury w jednej osobie; w Kościele jedna osoba w wielości osób. Po historycznym wprowadzeniu do tematu i uzasadnieniu konieczności operowania kategoriami osobowymi w eklezjologii przedstawia użyteczność formuły „una mystica persona” w tradycji i w encyklice *Mystici Corporis*. W rozdziale II doszukuje się dla niej podstaw biblijnych, w III zaś przedstawia próbę systematyzacji materiału eklezjologicznego według wspomnianej formuły. Porusza w nim takie zagadnienia, jak: różnice i związki między wcieleniem a Kościołem, Kościół jako historiozawca ciągłość namaszczenia Jezusa Duchem Świętym oraz osobowy stosunek Chrystusa do chrześcijan w Kościele. Tematem zaś rozdziału ostatniego, który w całości ukazał się dopiero w drugim wydaniu (s. 359—598), jest aplikacja wypowiedzi soboru na temat obecności Ducha Świętego w Kościele, który to Duch istnieje zarówno w głowie, jak też i w członkach Mistycznego Ciała Chrystusa. Treść tego rozdziału zamyka się w omówieniu podkreślonych w nauce soboru akcentów o Kościele. W oparciu o tę naukę przedstawia analogię, jaka istnieje między wcieleniem a Kościołem, oraz pogląd na obecność Ducha Chrystusowego w pozakatolickich wspólnotach eklezjalnych. W tym ostatnim paragrafie analizuje autor nowe, pneumatologiczne rozumienie innych wspólnot chrześcijańskich, uzupełniając swoje dociekania wypowiedziami Komisji Faith and Order Światowej Rady Ekumenicznej. Dzieło to ze względu na oryginalność podejścia do problemu jest ważnym ogniwem służącym do nowego opracowania traktatu o Kościele.

Aux Origines de l'Eglise, Desclée de Brouwer, Bruges 1965, ss. 199. Sympozjum biblijne mające na celu przedstawienie ostatniego stanu badań nad problematyką eklezjologiczną w źródłach biblijnych, którego dokumentem jest niniejszy zbiór, zwołano jakby w wigilię Soboru Watykańskiego II w lecie 1962 r. na uniwersytecie w Louvain. Dotychczas przedmiotem tego rodzaju zainteresowań badawczych były studia nad ewolucją teologii Kościoła w pismach św. Pawła (J. Giblet). Referenci wspomnianego sympozjum, teologowie z Louvain, Paryża, La Sarte, Egmond i Utrechtu, rozważają jednak problem ten w bardzo poszerzonym kontekście. Nawiązują do Starego Testamentu (Jer 31, 31—34) wskazując na to, że Kościół jest nowym przymierzem Boga z człowiekiem (J. Coppens), a ponadto zwracają uwagę na ewolucję eklezjalną gminy quimrańskiej (A. Denis), aby wypuklić istotne różnice między nią a Kościołem Chrystusa. Pogłębienia nauki o Kościele szukają w teologii św. Jana (Ewangelia — H. van den Bussche, Apokalipsa — L. Cerfaux) oraz w teologicznym, a nie tylko historycznym ujęciu kolegium dwunastu (J. Giblet). Kościół jako nowa Ewa jest dla nich nie tylko ciałem nowego Adama (P. Andriessen), ustanowionym przez Chrystusa w sensie instytucjonalnym, ale rzeczywistością spoczywającą równie mocno na Eucharystii (chodzi tu o Eucharystię jako sakrament i jako ofiarę nowego przymierza — J. Coppens). W takim to Kościele wpierw apostołowie, a potem ich następcy powołani zostali do służby Bożej (P. Grelot) i już w okresie pierwotnego Kościoła musieli się rozprawić z ideą gnostycką (W. C. van Unnik). Ponieważ tematykę sympozjum opracowano w związku z kontrowersyjnymi poglądami Bultmana i jego zwolenników na władzę i charyzmat w Kościele,

zbiór ten zamyka artykuł: *Kościół w egzegezie i teologii bultmannowskiej* (R. Marlé).

Points de vue de théologiens protestants. Etudes sur les décrets du Concile Vatican II, Les Editions du Cerf, Paris 1967, ss. 269. Zbiór otwiera słowo wstępne kard. J. M. Martina, przewodniczącego Komitetu dla Jedności Chrześcijan przy episkopacie francuskim. Dalej natomiast wypowiadają się tylko teologowie protestanccy, dając swoje krytyczne uwagi z pozycji konfesyjnej na temat poszczególnych dokumentów soborowych. Znajdziemy więc tutaj refleksje na temat *Konstytucji dogmatycznej o Kościele*, które przedstawia J. Bosc; na temat *Konstytucji dogmatycznej o objawieniu Bożym*, które z uwzględnieniem katolicko-protestanckich kontrowersji przedstawia M. Ferrier-Welti, oraz na temat *Konstytucji o liturgii świętej*, których autorem jest przewodniczący Rady Regionalnej Francuskiego Kościoła Reformowanego, P. Romane-Musculus. Na temat *Dekretu o ekumenizmie* wypowiada się obserwator soborowy H. Roux, zaś *Dekretu o działalności misyjnej Kościoła* — A. Roux. *Deklaracja o wolności religijnej* została omówiona przez L. Jouberta, a uzupełniona obroną wolności chrześcijańskiej pióra A. Fineta. Swe refleksje natomiast na temat *Deklaracji o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich* pisze F. Lovsky. O wiele więcej uwagi poświęcają teologowie protestanccy zagadnieniom konstytucji *Gaudium et spes*. Na temat Kościół a powołanie ludzkości pisze H. Burston, zaś G. Richard-Molard zajmuje się zagadnieniem godności małżeństwa i rodziny, a P. Burgelin wartościami kulturowymi. Ostatnie trzy rozdziały tej konstytucji syntetycznie omówił profesor teologii praktycznej Instytutu Protestantckiej Teologii w Paryżu, G. Casalis. Autorzy omówionego przeglądu dają krytyczne, a często nawet wnikliwie i konstruktywne uwagi w trosce o pełniejsze zrozumienie myśli soboru.

Les Relations de l'Eglise avec les religions nonchrétiennes, Les Editions du Cerf, Paris 1966, ss. 325. Wśród wyżej omówionych komentarzy soborowych, wydawanych przez znane wydawnictwo dominikańskie, mających na celu aktualizację zawartej w nich nauki Kościoła, ukazał się niniejszy tom pod redakcją A.M. Henry'ego, który dał syntetyczny wstęp wprowadzający w to zagadnienie. Historią powstania tej deklaracji zajmuje się G. M. Cottier — konsultor Sekretariatu dla Niewierzących i ekspert soborowy, który ponadto jest autorem komentarza na temat braterstwa wśród narodów wykluczającego wszelką dyskryminację, jak i rozpracowania myśli soboru dotyczącego religii żydowskiej i jej wyznawców. Dwaj misjonarze katolicycy pracujący poza Europą kreślą swoje uwagi na temat deklaracji: J. Dournes mówi z pozycji misjonarza z Azji, H. Maurier natomiast z pozycji misjonarza afrykańskiego. Profesor teologii muzułmańskiej w Papieskim Instytucie Studiów Arabskich w Rzymie, R. Caspar, omawia stosunek Kościoła do islamu nie tylko w oparciu o deklarację soboru, lecz na tle podstawowych zagadnień teologii muzułmańskiej, widząc wzajemną współpracę w zapoczątkowanym już dialogu. Wartość religijno-moralną hinduizmu i buddyzmu przedstawia natomiast J. Masson, profesor misjologii uniwersytetu Gregorianum w Rzymie. Z dołączonych na końcu książki aneksów można się dobrze zorientować, jak wyglądał czterokrotnie przeredagowany tekst deklaracji, a także dowiedzieć się między innymi, co inne dokumenty soborowe mówią na temat związany z treścią wspomnianej deklaracji oraz jakie postulaty na ten temat wysunęła konferencja w Seelisberg (1947).

Religionsfreiheit. Ein Problem für Staat und Kirche, Max Hüber — Verlag, München 1966, ss. 137. Problem wolności religijnej jest od czasu ostatniego soboru przedmiotem dyskusji i publikacji teologicznych, zwłaszcza jeśli idzie o jej ścisły związek z absolutnym charakterem zarówno prawdy objawionej, jak i chrześcijaństwa. W niniejszym zbiorze problem ten od strony teologicznej omawia K. Rahner, który stwierdza, że prawda i wolność to dwie rzeczywistości, które się wzajemnie uzupełniają także o ile chodzi o prawdę i postawę wiary. Przegląd poprzez różne formy ujęcia wolności religijnej w strukturze społeczności narodowych i państwowych daje H. Maier, który także krótko przedstawia historię problemu, wskazując zarazem na współczesną realizację religijnej wolności w skali światowej. Z uwagi na to, że do właściwego ujęcia religijnej wolności konieczna jest znajomość istoty religii, U. Mann stara się wyjaśnić od strony teologicznej problem zjawiska religijnego we współczesnym świecie oraz przedstawia przyczyny jego właściwej i fałszy-

wej interpretacji. Zaznajomienie się z powyższą problematyką jest dopiero podstawą właściwego ustawienia tolerancji tak od strony teoretycznej, jak i praktycznej, co omawia w ostatnim artykule M. Schmaus, który podkreśla, że ostatecznym kryterium tolerancji są osobiste przekonania ludzkiej jednostki, żądając dla nich szacunku i poszanowania.

Schlette H. R., *Christen als Humanisten*, Max Hüber — Verlag, München 1967, ss. 153. Do niedawna twierdzono, że problem humanizmu można rozwiązać albo konfesyjnie, albo ideologicznie. Tymczasem Sobór Watykański II rzucił nowe światło na rozumienie humanizmu, który pozostaje pełny również i wtedy, gdy pozbawiony jest cechy sakralnej. Autor stara się w niniejszym opracowaniu wyjaśnić, jak dalece może chrześcijanin widzieć w dzisiejszej sekularyzacji świata pozytywną cechę. W następnym rozdziale — „Sekularyzacja a religie” — dochodzi ponadto do wniosku, że chrześcijanin musi się włączyć razem z innymi i działać dla innych w budowaniu humanizmu, który wydaje się być bezreligijny, mimo że w przeszłości rezultatem takiego zaangażowania było niebezpieczeństwo popadnięcia w agnostycyzm (rozdział IV). Aby jednak tego uniknąć, postuluje autor ustawienie tej problematyki przez chrześcijan i niechrześcijan na płaszczyźnie filozoficznej refleksji nad humanizmem w oparciu o analizę ludzkiej osoby. W takiej sytuacji ich działanie będzie wspólne, mimo że motywacja tego działania będzie u nich odrębna. Chrześcijanin jednak dostrzeże w życiu Jezusa wartość rzeczywistości ziemskiej, a dzięki wierze w nieśmiertelność potrafi skuteczniej zwalczać wszelkie objawy frustracji duchowej. Wnioski swoich refleksji zawarł autor w twierdzeniu, że chrześcijanie nie różnią się od humanistów myśleniem czy działaniem na płaszczyźnie społecznej. Jedyna różnica, jaka ich wyodrębnia z grona humanistów, znajduje się bowiem na płaszczyźnie wiary.

Soe N. H., *Religionsphilosophie. Ein Studienbuch*, Chr. Kaiser — Verlag, München 1967, ss. 294. Na pierwszy rzut oka wydawać by się mogło, że ta pozycja stanowi najnowszy podręcznik filozofii religii. Tymczasem jej autor, uważając tę dziedzinę wiedzy za teologiczną, daje jedynie przegląd zagadnień teologicznych z filozoficznego punktu widzenia. Dla tego rodzaju rozumowania bazę wyjściową stanowi dogmatyczne ujęcie istoty i oryginalności chrześcijaństwa. Ponieważ istnieją różne sposoby rozwiązania problemu wiara-wiedza (od tomizmu aż po czasy współczesne), stąd też autor przedstawia jedynie próby oryginalne (tomizm, luteranizm ortodoksyjny oraz rozwiązania współczesnej filozofii religii w wydaniu anglikańskim, a także w koncepcji F. C. Krarupsa, A. Nygrena i K. Heima). Następnym zagadnieniem to poznanie Boga przez człowieka w sposób naturalny. Rozważa tutaj wartość tradycyjnego uzasadnienia istnienia Boga, ale widzi również konieczność uwzględnienia jeszcze innych dróg prowadzących do poznania Boga. Ważną rolę pełnią więc tutaj: poznanie wartościujące, powinność etyczna i religijne przeżycie, gdyż racjonalne dowody na istnienie Boga nie są w stanie dać wystarczającego uzasadnienia. Dlatego też dopiero objawienie rozumowo uzasadnione stanowi dalszy etap rozumienia treści teologicznej zawartej w ludzkim słowie, które jest środkiem skierowanej do nas mowy Boga. Ponieważ Boże wezwanie jest przedmiotem ludzkiej refleksji, autor stawia pytanie, gdzie leżą granice naszego systematycznego myślenia, gdyż treść wiary podawana jest przecież w zmieniających się często formułach ludzkiego poznania. To pytanie rodzi następne, mianowicie czy poznajemy Boga samego, czy też przedmiotem naszego poznania jest tylko spotkanie z Nim. Spośród innych poruszonych w tym dziele zagadnień wynikających ze złożoności problemu rozum-objawienie warto wymienić następujące: religia jako instytucja spełniania życzeń, chrześcijańskie pojęcie Boga, chrześcijańskie pojęcie cuda, psychofizyczna struktura człowieka, stworzenie wszechświata i osiągnięcie pełni, próba filozoficznej oceny dziejów itp. Mimo że dzieło to po raz pierwszy ukazało się w języku duńskim w r. 1955 w Kopenhadze, jest nadal aktualne i dostarcza dużo dyskutowanego materiału do osobistej refleksji, o czym świadczy fakt, że nawet po dwunastu latach dokonano przekładu na język niemiecki.

Théologie d'aujourd'hui et de demain, Les Editions du Cerf, Paris 1967, ss. 219. Artykuły stanowiące treść tego zbioru były materiałem dyskusyjnym przedstawionym przez ich autorów na sympozjum poszukiwań teologicznych w Chicago w r. 1966. Znani w świecie teologicznym prelegenci przedstawili tam swoje pro-

pozycje. H. de Lubac analizuje współczesny ateizm, by postawić postulat doprowadzenia człowieka do zrozumienia pełnego sensu swego istnienia. J. Daniélou konfrontuje chrześcijaństwo z religiami niechrześcijańskimi wypunktowując wspólny wszystkim „fakt religii” i wskazuje na obecność elementów pogańskich wcielonych w chrześcijaństwo. Na temat instytucjonalizmu religijnego w chrześcijaństwie zarówno w samej strukturze społecznej, jak i w jego kulcie pisze Y. Congar, K. Rahner zaś przedstawia swoje poglądy na temat teologia a antropologia, a jego uczeń, J. B. Metz, obecnie prof. teologii fundamentalnej w Münster, pisze na temat stosunku Kościoła do świata. Zrozumienie prawd wiary na tle zmieniającego się ciągle klimatu myślowego to zagadnienie, któremu swoje refleksje poświęca E. Schillebeeckx, o zrozumieniu rzeczywistej obecności Chrystusa w Eucharystii natomiast pisze Ch. Davis. Dwóch teologów protestanckich — G. A. Lindbeck i J. Sittler — pisze o dawnych i nowych zbliżeniach i różnicach w interpretacji różnych zagadnień w obu teologiach, katolickiej i protestanckiej, kreśląc zadania, jakie czekają w przyszłości teologię protestancką. Całość stanowi przegląd aktualnych zagadnień teologicznych, gdyż — jak pisze wydawca, P. Burke — każdy z autorów miał przedstawić tylko takie problemy, które uważa za najbardziej palące dla współczesnej teologii.

Umkehr und Erneuerung. Kirche nach dem Konzil, hrsg. v. Th. Filthaut, Grünewald — Verlag, Mainz 1966, ss. 407. Wydawca oraz autorzy tego zbioru kierując się faktem, że ostatni sobór rozpoczyna nową epokę twórczości teologicznej, wskazują w swoich publikacjach na drogi realizacji myśli soborowej. Kościół przyszłości nie ma być bowiem wspólnotą wykonawców uchwał soborowych, lecz ma twórczo prowadzić i dalej rozwijać myśl soboru. W tym też celu podejmują oni pierwszą próbę konfrontacji przeszłości z przyszłością. W związku z problematyką odnowienia Kościoła wypowiadają się: W. Kasper na temat Pismo św. — Tradycja — Kerygma, J. Lecuyer na temat kolegialności biskupów, H. Fleckenstein natomiast na temat wznowienia instytucji diakonatu. E. J. Lengeling pisze o liturgii w aspekcie dialogu Boga z człowiekiem, R. Padberg zaś wypunktowuje nowe akcenty katechezy wiary. Ponieważ zadania Kościoła współczesnego obracają się przede wszystkim wokół zjednoczenia chrześcijaństwa, M. J. Le Guillou przedstawia drogę do pełnej realizacji tego, co katolickie, Th. Filthaut podaje zasady, jakimi należy się kierować w przepowiadaniu zjednoczenia chrześcijan, F. Böckle natomiast teologicznie uzasadnia instytucję małżeństw mieszanych i wreszcie A. Exeler szczegółowo rozpracowuje stosunek Kościoła do żydów. Najbardziej interesujące zagadnienia Kościoła stojącego w obliczu konfrontacji ze światem współczesnym zebrano w dziale ostatnim. J. Ratzinger przedstawia tu zasadnicze formy otwarcia się Kościoła na świat w najszerszym znaczeniu tego słowa, H. R. Schlette omawia stosunek Kościoła do niechrześcijan wierzących, a J. B. Metz do niewierzących. W. Dirks zastanawia się nad konfesyjnym charakterem humanizmu, a W. Heinen nad nowymi czynnikami kształtującymi religijnomoralne życie wewnętrzne. Stosunek Kościoła do społecznych środków przekazywania myśli w opracowaniu K. Hoffmanna oraz do wojny i pokoju w świecie w opracowaniu B. Dreesa to końcowe zagadnienia zamieszczone w tym zbiorze.

Was ist Theologie?, hrsg. v. E. Neuhäusler und E. Gössmann, Max Hüber — Verlag, München 1966, ss. 450. Wobec daleko posuniętych specjalizacji w każdej dziedzinie wiedzy zachodzi potrzeba zorientowania czytelników interesujących się rozwojem wiedzy teologicznej również w poszczególnych specjalnościach teologicznych. Wspomniane dzieło zbiorowe mając właśnie ten cel na względzie, jest przewodnikiem stanowiącym równocześnie krótki wstęp informacyjno-metodologiczny do poszczególnych działów teologii, opracowany przez specjalistów wymienionych zagadnień. Jest tu mowa najpierw o stosunku filozofii do teologii (H. R. Schlette), dalsze zaś opracowania dotyczą teologii fundamentalnej (E. Gössmann), zagadnień biblijnych Starego (J. Scharbert) i Nowego Testamentu (P. Neuenzeit), patrologii (J. B. Bauer) i historii Kościoła (G. Denzler), historii dogmatów (R. Heinzmann) i problematyki dogmatycznej (L. Scheffczyk), teologii moralnej (J. Gründler) i katolickiej nauki społecznej (W. Weber) oraz nauk prawnych kościelnych i kanonicznych (G. May). Teologia pastoralna znalazła swego sprawozdawcę w osobie K. Rahnera, który włączył dla informacji projekt nowego układu podręcznika tejże dyscypliny, poprawiony sugestiami F. Klostermanna, nauki liturgiczne zaś w osobie E. Bartscha, zagadnienia katechetyczne

w osobie O. Betza, a misjologia w osobie J. Glazika. Brak natomiast opracowania teologii przepowiadania. Najmłodszą dziedzinę wiedzy teologicznej, czyli teologię ekumeniczną, opracował od strony podstaw, metod i zadań P. Bläser, znany ekumenista z Paderborn, dając jej solidną podbudowę historyczną. Na temat teologii życia wewnętrznego pisze J. Bours. Ostatnią pozycją, sumującą niejako całość problematyki, jest syntetyczny artykuł wydawców, w którym przedstawiona została spójnia poszczególnych dyscyplin teologicznych. Wysunięto także postulat odsocjologizowania prawdy objawionej, aby prawda ta mogła być głoszona w każdej epoce rozwoju kulturowego.

Das Zweite Vatikanische Konzil. Dokumente und Kommentare, Teil I, LThK, Herder — Verlag, Freiburg 1966, ss. 392. Pod tym tytułem ukazał się pierwszy tom dokumentów soborowych w języku oryginalnym i niemieckim tłumaczeniu, zawierający słowo wprowadzające do poszczególnych konstytucji, dekretów i deklaracji Soboru Watykańskiego II oraz komentarze napisane przez specjalistów, w większości ekspertów soborowych. Wprowadzenie informujące od strony technicznej pióra H. Vorgrimlera, który jest równocześnie redaktorem całości dzieła, posiada charakter czysto informacyjny. Komentarz do tekstu *Konstytucji o liturgii świętej* poprzedzony słowem wstępnym daje J. A. Jungmann, prof. uniwersytetu w Innsbrucku, zaś do *Dekretu o środkach społecznego przekazywania myśli* K. Schmidhüs z Fryburga. Prawie na dwustu stronach skomentowano szczegółowo zagadnienia poruszane w *Konstytucji dogmatycznej o Kościele*. Historią powstania tej konstytucji zajął się G. Philips, prof. uniwersytetu w Lowanium. Komentarze natomiast są dziełem zbiorowym pióra A. Grillmeiera, K. Rahnera, H. Vorgrimlera, F. Klostermanna, Fr. Wulfa, O. Semmelrotha i J. Ratzingera. Ostatnim dokumentem umieszczonym w tym tomie jest *Dekret o Kościołach Wschodnich katolickich*, do którego wprowadzenie i komentarz napisał J. M. Hoeck OSB. Trzeba dodać, że komentarze, zwłaszcza do poszczególnych zagadnień *Konstytucji dogmatycznej o Kościele*, zostały opracowane wyczerpująco według aktualnego stanu badań, a podana w nich najnowsza literatura przedmiotu (do r. 1966) jest dobrym kierunkowskazem dla czytelnika pragnącego pogłębić swe teologiczne dociekania.

Internationale Dialog Zeitschrift, hrsg. v. Karl Rahner und Herbert Vorgrimler, Herder — Verlag, Freiburg, 1 (1968), z. 1, ss. 128. To nowe czasopismo, przewidziane jako kwartalnik, poświęcone jest współczesnym tendencjom, które określa się jako formę dialogu między marksizmem a chrześcijaństwem. Dlatego też w zespole redakcyjnym reprezentowani są jedni i drudzy przedstawiciele. Jeśli chodzi o profil czasopisma, dotyczy on szeroko pomyślanego dialogu i obejmuje tematykę współczesnych poglądów na sprawy ateizmu, dobrobytu, etyki niezależnej i chrześcijańskiej, socjologii religii, demokracji, sumienia, odpowiedzialności i winy, cybernetyki, problematyki Boga i problematyki zła. Autorom pozostawia się całkowitą wolność w ujmowaniu powyższej problematyki. Dlatego też kierownictwo pisma nie może ustalać obowiązujących dyrektyw, którymi kierować się winni autorzy przy wypowiedaniu swych myśli. Od autorów chrześcijańskich spodziewa się jednak ekumenicznego ujmowania problematyki.

Pierwszy numer przynosi między innymi takie artykuły jak: D. Dubarle, *Der Dialog und die Philosophie des Dialogs*; Z. Tríg, *Zur Frage der atheistischen Theologie*; M. Machovec, *Atheismus und Christentum — wechselseitige Herausforderung als Aufgabe*; J. Krejčí, *Dialog des Marxismus mit dem Christentum als Friedensbeitrag*; K. Rahner, *Zur Theologie der Hoffnung*; F. Kard. König, *Das II. Vatikanische Konzil und das Sekretariat für die Nichtglaubenden*; W. Hollitscher, *Marxistische Religionssoziologie*; E. Kadlecová, *Die Gespräche in Mariánské Lázně*; P. Blanquart, *Die Diskussion über den Humanismus bei den französischen Kommunisten und ihre Auswirkungen auf den Dialog mit den Christen*; A. R. Sigmond, *Die Pastoralkonstitution des Konzils als Grundlage für einen Dialog mit den Marxisten*. Ponadto numer ten zawiera szereg recenzji książek związanych z tematyką czasopisma i to po raz pierwszy we formie kartek bibliograficznych mogących służyć jako wkładki do kartoteki.

Ks. Romuald Łukaszyk